

A paduc és a pikó neveinek történeti-etimológiai vizsgálata

A **paduc** 'Chondrostoma' (MoH. 93) a pontyfélék 'Cyprinidae' családjába tartozó nem. A latin szaknyelvi *Chondrostoma* (< gör. *χόνδρος* 'porc' és *στόμα* 'száj') generikus név lefordítva 'porcszáj', számos európai nyelvi nevével együtt az alsó állású haránthasíték száj szarusodott ajkaira utal. (Ez a lefelé nyíló száj teszi lehetővé, hogy a paduc fajok a táplálékukat a vízfenékről szedegetni tudják.)

A *paduc* régi halnevünk, rövidített szótörténete szerint 1584: *padocz*, *podotz*, *podocz* (SzT. 8: 192), 1589: *padocz hal*, 1593: *podotzot*, 1621: *padocz*, *poducz*, 1632: *poducz*, 1674: *paducz*, 1691: *paducz* (uo. 10: 390), 1727: *paduc* (SzJsz. 371), 1794: *padutz* (Grossinger 180), 1801: *paducz* (Term.Hist. 269), 1830: ua. (Reisinger 69), 1833: *padütz* (Dankowsky 723), 1846: ua. (ÁM. 778), 1863: ua. (Heck. 203), 1882: ua. (Chyzer 9), 1884: ua. (Nyr. 13: 553), 1887: *paducz* 'Chondrostoma nasus' (HalK. 764), 1900: *paduc* (PallasLex. 18: 403). A magyar nyelvjárásokban számos alakváltozata használatos, Gyurkó 168: *paduc* 'Vimba vimba' (Maros felső folyásán, összetévesztik a paduccal) | ÚMTsz. 3: 249: *paduckeszeg*, 2: 811: *paduchal* | Népr.Közl. 4/3: 42: *paluszt* | Hal. 33: 50: *padóc* | MoH. 93: *patim* | MTsz. 2: 57: *paduc*, *paduszk*, *paluc*, *podviz-hal*, *patic*, *patus*, *potoz*, *potoznak* | HalK. 764: *paduszk*, *palucz*, *paticz*, *podvizhal*, *potoz*, *potoznak* | SzegSz. 2: 294: *patuskeszeg*, *paduc*, *patisz*, *patusz* | Kovács 66: *batuchal*, *patuc*, *fehérpatuc*, *pirospatuc*, *kutyarorri patuc* 'Chondrostoma nasus'.

Szláv jövevényszavaink közé tartozik, viszonylag korai átvétel; vö. szerb *nođym*, szln. *podust* (FB.), le. *podusta* (uo.; 1472: *podust* [RF. 98]), *podusta*, *podustwa* (SNPol. 2: 201), szlk. *podustva* (Ferianc 43), cs. *podustva* (uo.; őseah *podusk* [Machek 380]), fehéror. *nađym*, ukr. *nođym*, ruszin *nođymea* (W.), or. *nođym* (FB.; 1607: *poduszy* [RF. 98], 1793: *poduży* [Allg.PolLex. 1: 1365]), kárpukr. *pódustva* 'ua.' (Ferianc 44), melyek az ősszláv **podustva* (ZSIPh. 19: 67) alakra vezethetők vissza. Ez a halmév szóösszetétel, a *pod* 'alatt, alulról' (REWb. 2: 382) és *ustá* 'száj' (uo. 3: 191) szavaké. A hal szájára vonatkozik, amely nem elől, hanem alul van. A magyarba egy *podust* alak került át, esetleg a szlovénből (TESz. 3: 57). Ugyanez a névadási szemlélet háttére a *paduc* ang. *undermouth* és ném. *Untermaul* (EL.), azaz 'alsószáj' elnevezése esetében. A göcseji *podviz* azonban külön átvétel a szln. *podvist* (SzJsz. 371) alakból. A *t*-s változatokból a magyarban *t* nélküli alakok lettek. A *t*-t tárgyragnak érezték és elhagyták; a *paduszk* *k*-ja elhasonulással alakult. A szerémségi *patuska* alak (uo.) a magyarból való visszavétel lehet. A *paduc* ro. *podete*, *podut* (FB.; 1909: Bukovinában *podet*, *podut* 'Chondrostoma nasus' [Antipa 193]) nem közvetlen átvétel a szlávól, hanem – erdélyi elterjedtsége miatt is – a magyar *paduc* kölcsönzése. Vö. még ro. *podut* (DLR. 3: 481), Gyurkó 173: *podut* (Erdély), *podete* (Muscel), *pod* (Bihar) 'ua.'.

VÉSETTAJKÚ PADUC J. *Chondrostoma nasus* (MoH. 93). Európa nagyobb részén és Kis-Ázsiában honos. Hossza általában 25–30 cm. A magyar folyók hegyi és dombvidéki szakaszain is gyakori. Húsa szálkás, de jó ízű.

1887: ua. (HalK. 645), 1896: *véssettajku paduc* (PallasLex. 12: 84), 1912: ua. (Föld.Közl. 171), 1926: *véssettajkú paduc* (RévaiLex. 19: 193), 1904: ua. (Prem.gimn. 22), 1905: ua. (BrehmK.

8: 274), 1926: ua. (RévaiLex. 19: 193), 1930: ua. 'Chondrostoma nasus' (BrehmL. 14: 247), a népnyelvben Unger 71: *véssett ajak* 'ua.'. A szarunemű alsó ajka a *véssettajkú* faji jelző alapja, az alsó ajak vésőszerű. Jellegzetesen éles szélű és egyenes, alig hajlott, jellegzetes szája a névadás alapja, erre utal hivatalos szaknyelvi binominális neve. Herman Ottó névadása.

Hasonló a magyarban a faj elavult szakirodalmi *porcosszájú keszeg* (Pap 10; 1863: *porcyszáj* [Heck. 203], 1868: *paducz porcyszáj* [Kriesch 176], 1882: *porcyszáj* [Chyzer 9]) és az észtben a *harilik kõhrsuu* (FB.), azaz 'közönséges porcyszáj' neve. A nevek a latin szaknyelvi *Chondrostoma* nemi név alapján keletkeztek, arra utalnak, hogy e halnak az alsóállású száját körülvevő, megszaruosodott ajkai vannak, így legeli a kövek moszatbevonatát.

A ma érvényes latin szaknyelvi *Chondrostoma nasus* és a Linné által 1758-ban adott eredeti *Cyprinus nasus* (Syst.Nat. 1: 325) binómenben a faji jelző (< lat. *nasus* 'orr') a paduc sajátosság, előrenyúló, tömpe orrára utal. Szintén az orráról kapta a nevét számos európai nyelvben; vö. ol. *naso* (EL.; 1840: ua. [Reichenbach 83]), ang. *nase*, *common nase* (FB.) fr. *nase*, *nase commun* (EL.; 1793: *nafe* [Allg.Pol-Lex. 1: 1365], 1839: *le nafe* [Gmelin 367], 1842: ua. [Selys-Longchamps 204]), norv. *nesling*, sv. *näsling*, dán *næse*, *næsling* (FB.). Ezek a paduc német nevének átvételei; vö. ném. *Nase*, *Nasling*, *Näsling*, *Nässling*, *Nösling* (uo.; 1557: *Nafen* [Fißbüch 39], 1558: *nafen* [Hist.An. 731], 1575: ua. [Fischb. 170B], 1598: *Naffen* [Wecker 239], 1603: *Nafe* 'Nasus piscis' [Schwenckfeld 439], 1604: *nafen* [Ges.Med. 620], 1613: ua. [Aldrovandi 610], 1624: *Nefen*, *Nafen* [Icht.Nom. 52], 1670: *Nasen* 'Nafus' [Gesnerus red. 4: 173], 1682: *Näßlingen* [Hohberg 2: 17], 1754: *Näßling* [Richter 899], 1774: *Nafenfisch* [Müller 4: 394], 1792: *Nafenfisch*, *Nafe* [Bechstein 769], 1793: *Nafe*, szász *Nefe*, Ausztria: *Näfling* [Allg.Pol-Lex. 1: 1365], 1798: *Näsling*, *Nase* [Adelung 3: 438], *Nafenfisch* [Donndorff 738], *Nafe* [uo. 739], 1839: *Nafe*, *Næsling* [Gmelin 367], 1840: *Nafe* 'Cyprinus nasus' [Reichenbach 83], 1841: *Nase* [Top.Herz. 14], 1860: ua. [Univ.Lex. 9: 336], 1863: ua. [Siebold 225], 1864: *Nase* in Bayern *Nasenfisch*, *Näsling*, *Nösling*, *Nöstling*, *Saunase* [Jäckel 73], 1884: *Nase*, *Näsling*, *Nösling* [BrehmsT. 8/2: 298], 1908: *Nase*, *Näsling* 'Chondrostoma nasus' [Meyers 14: 430]). A ném. *Oesling* (FB.; 1793: Ausztria: *Oesling* 'Cyprinus nasus' [Allg.Pol-Lex. 1: 1365], 1798: ua. [Donndorff 738], 1861: *Osling* [Univ-Lex. 12: 397]) alakváltozat a paduc *Nösling* nevéből a határozatlan névelő *n-* elemének elhagyásával keletkezett. A németben az *-ing* végződés a halnevek közt is igen népszerű a délnémet nyelvterületen; vö. *Äschling* ~ *Äsche*, *Sälmling* ~ *Salm*, *Nerfling*, *Gründling*, *Bitterling*, és ilyen a paduc *Näsling*, *Nösling*, *Oesling* ~ *Nase* neve is. Ugyancsak az *orr* főnév megfelelőjével alkották a paduc cs. *nosák*, *nosek*, *nosen* (W.), fi. *nokkasärki*, sv. *noskarp* (FB.), fr. *nez* (FB.; 1840: ua. 'Cyprinus nasus' [Reichenbach 83]) elnevezését. Előrenyúló orra miatt kapta a 'csőr' főnévvel ném. *Schnabel* (EL.) *Schnappel* (FB.; 1798: *Schnäbel*, *Schnabelfisch*, *Schnepel*, *Schnäpel* [Adelung 3: 1585], 1830: *Schnepel* 'Cyprinus nasus' [Hein. 1: 148], 1864: *Schnabel* 'Chondrostoma nasus' [Jäckel 73], 1884: ua. és *Schnappel* [BrehmsT. 8/2: 298]. 1909: ua. [Meyers 17: 912]) és dán *snibbel* (1798: ua. [Adelung 3: 1585]) elnevezését.

A véssettajkú paducnak igen sok a köznyelvi és nyelvjárási neve a magyarban. A Bodrog mellékén és a Szigetközben *végsőhal* (MoH. 93; 1887: ua. [HalK. 838], 1904: ua. [Prem.gimn. 19], 1905: ua. [BrehmK. 8: 274]). 1926: ua. [RévaiLex. 19: 124], 1930: ua. [BrehmL. 14: 247]; MTsz. 2: 942 és Dankó 489: ua.) az értékellennek tartott paduc neve ('utolsó hal' értelemben): „a legrongyabb hal, ha kifogják, aznap megkö csinyáni mer epossad” (Kovács 67). A *dunahal* (SzegSz. 1: 303) megkülönböztető név, úgy látszik, a paducot Szeged környékén nem tisztai halnak tartják. A Dunából úszhat föl. Az ivási idejére utal *Szent György paduc* (1887: *Szt Györgypaducz* [HalK. 764], 1901: *Szent György paduc* [MTsz. 2: 536], 1904: *szt György paduc* [Prem.gimn. 19], 1905: *Szt. György-paduc* [BrehmK. 8: 274], 1922: *Szt György paduc* [RévaiLex. 15: 83], 1930: *szentgyörgypaduc* [BrehmL. 14: 247]; ÜMTsz. 3: 249: *szent-György-paduc* 'Chondrostoma nasus' | Kovács 67: *szentgyörgyihal* 'ua.') elnevezése.

A csángó nyelvjárási *eszkobáj* 'paduc' (RK. 276) név átvétel a románból; vö. ro. *scobai*, *scobar* (FB.; 1909: Moldvában *scobai*, Munténiában és Olténiában *scobar* [Antipa 193]; Gyurkó 173: *scobai de cîrma* 'a félkilónál nagyobb paducok neve'). Maga a román szó valószínűleg a bolgárból származik; vö. blg. *ckoōap* 'ua.', de megvan a szerbben is a *ckoōab* 'ua.' (W.). Ismert *petenye* (1904: ua. [Prem.gimn. 19], 1905: ua. [BrehmK. 8: 274], 1922: ua. [RévaiLex. 15: 83]) néven is. Két németes hangzású társneve a *glíder* (Bálint 425; SzegSz. 1: 508) és a *stenger* (MoH. 93; 1884:

ua. [Nyr. 13: 553], 1887: ua. [HalK. 764], 1904: ua. [Prem.gimn. 19], 1905: ua. [BrehmK. 8: 274]), ismeretlen eredetűek. A németben nem találni hasonlót, helyi nyelvjárási átvétel lehet.

Felhatol a hegyvidékeken a folyók felső folyásán a pisztrángszinttáj alsó szakaszára, ez az alapja *havasi paduc* (MoH. 93; Gyurkó 167: ua.) erdélyi nevének. Színre utal *szilvaorrú paduc* (VN. 2633) neve, az orr alakjáról és kékes színéről kapta ez a hal a nevét, orra ugyanis kékes szerdes árnyalatú. Ezért kapta a németben is *Blaunase* (FB.), azaz 'kékorr' és *weißer Bläuling* (1798: ua. [Adelung 3: 1585]) elnevezését. Más halfaj nevével alkotott kompozitum *jásypaduc* (MoH. 93; 1887: ua. [HalK. 798], 1930: ua. [BrehmL. 14: 247]; Gyurkó: ua.) Gyergyóban használatos társneve. Ugyancsak Gyergyóban ismert *cserkeszpaduc* (Halh. 47; Gyurkó 167: ua.) néven is, a *cserkesz* előtagot nem sikerült megfejtteni megnyugtató módon. Az mindenesetre világos, hogy a *cserkesz* (ÚMTsz. 1: 804) jelentése 'a halászbokor tagjai közül egy': „Akié a háló, az volt a gazda, a többi a cserkesz” (uo.). Szintén Erdélyben, de Háromszékben használatos *körtepaduc* (MoH. 93; Gyurkó 167: ua.) neve, a paduc testformája itt a névadás alapja.

További társneve a *sodronypaduc* (MoH. 93; 1887: *sodronypaducz* [HalK. 764], 1904: *sodronypaduc* [Prem.gimn. 19], 1905: ua. [BrehmK. 8: 274], 1930: ua. [BrehmL. 14: 247]; Unger 70: ua.) az Erdővidéken, az Olt mentén. A *sodrony* szóval minden bizonnyal a paduc hengeres, nyújtott testéhez hasonlították. A *sodri* 'fiatal paduc' (Gyurkó 167) a Maros mentén a *sodri* 'szeles, hebeburgya' (MTsz. 2: 432) népnyelvi szóval keletkezett, a cikázó, fürge kis hal neve. Minden bizonnyal összefügg a *surján* (MoH. 93; Gyurkó 167: ua. 'fiatal paduc') elnevezéssel, a Sebes-Körös mentén a paducivadék a *surján* 'fiatal, cseperedő' (MTsz. 2: 445) szóval alkotott neve. *Suszterkeszeg* társneve nyelvi kölcsönhatás eredménye: „Zove se pismo podust. To je šuster” (Leks.Rib. 279), *suszterpaduc* (Kovács 67) szigetközi neve arra mutat, hogy értéktelen halnak tartják, „csak ojjan suszterpaduc” (uo.).

A népnyelvi *tintahal* (MoH. 93; 1702: *téntafosó* [Miskolczi 176], 1884: *tintafosó* [Nyr. 13: 553], 1887: *tintafosó tintahal tintáshal* [HalK. 764], 1901: *tinta fosó, tinta has, tintás, tintás hal* 'Chondrostoma nasus' [MTsz. 2: 733], 1904: *tintahal, tintáshal* [Prem.gimn. 19], 1905: *tintafosó, tintahal, tintáshal* [BrehmK. 8: 274], 1922: *tintafosó, tintahal* [RévaiLex. 15: 83], 1930: *tintahal, tintahas* [BrehmL. 14: 247]; a népnyelvben SzegSz. 2: 294: *tintalopó* 'ua.' | Kovács 66: *tintahal* 'ua.', 60: *tintafosó* 'Alburnus lucidus') elnevezésnek a *tinta, ténta* szóval való összefüggését a paduc fekete hashártyája és fekete gyomornedve indokolja. A szigetközben a *tintafosó* név a küszt jelöli, mert „kik bővül az emisztete” (ua.). A halnév a szerb-horvátba is átkerült, vö. szh. *tentaš, tintas, tintač* 'egy halfaj' (UESKr. 500). Hasonló elnevezései a paducnak a németből, az ukránból és az oroszából is kimutathatók; vö. ném. *Schwarzbauch* (EL.; 1792: ua. [Bechtflein 769], 1793: ua. [Allg.Pol-Lex. 1: 1365], 1839: ua. 'Cyprinus nasus' [Gmelin 367]), azaz 'feketehas', or. *černobrjuška, černobrjuch* 'ua.' (RF. 99), amelyben *černyj* 'fekete' és a *brjucho* 'has', ukr. *čornopúz* 'ua.' (UESKr. 300). Mint Gessner 1575-ben megírta a paducról: „In seinem bauch hat er ein seer schwartzes fäl” (Fischb. 171a). A fenti nevekkal lehet összefüggésben a faj fr. *écrivain* (FB.), szb.-hv. *pisar* (RF. 99), azaz 'író', gör. *στυπᾶρι* (uo.), vagyis 'rajzoló', továbbá ném. *Schreiber* (1575: *schreyber* [Fischb. 171a], 1603: *Schreiber* 'Nasus piscis' [Schwenckfeld 439], 1792: ua. [Bechtflein 769], 1798: ua. [Donndorff 739], 1839: ua. 'Cyprinus nasus' [Gmelin 367]), azaz 'író' elnevezése is. Szintén fekete hashártyájára utal *feketebélű keszeg* (Halh. 48; ÚMTsz. 2: 327 | OrmSz. 150: ua.) társneve Szegeden (SzegSz. 2: 294). Megvan más nyelvekben is; vö. fr. *âme noire*, ro. *mate-negre* (EL.; 1909: Dobrudzsában *mate negre* [Antipa 193]) a Chondrostoma nasus.

Feneklakó társas hal, mivel lefelé nyíló szájával a táplálékát a vízfeneokről veszi fel, a német köznyelvben *Erdfisch* (FB.), azaz 'földhal' társneve is használatos. Összefügg ezzel a névvel a ném. *Schweinchen, Schweinsfisch* (uo.), vagyis 'malacka, disznóhal' neve, azért kaphatta, mert – mint Hildegard von Bingen (1098–1179) már a 12. században – megírta: „bohrt sich wie ein Schwein in den Grund der Gewässer in faulige Erde und frißt dort Erde und gewisse Kräutlein und wird davon fett” (BuchFisch.), azaz mint egy disznó a vizek fenekén a bűzös földben túr, és ott földet és bizonyos növénykéket zabál, és kövér lesz tőlük. Ismert többfelé *Kräuterling* (FB.; 1884: ua. [BrehmsT. 8/2: 298]) néven is, ez talán szintén a növényi táplálékával függ össze. Az *egérállú-hal* igen régen följegyzett halnév (1544-ben *eger allo hal* [OkISz.]), valószínűleg a paducot jelölte sajátos szája miatt. Szintén erre utal ném. köznyelvi *Mundfisch* (EL.; 1884: ua. [BrehmsT. 8/2: 298]), azaz 'szájhal', keresztben álló szájnyílására pedig ném. *Quermaul* (EL.), vagyis 'keresztcsáj' társneve.

A paducok csapatban vándorolnak, ezért kapta köznyelvi cs. *ostroretka stěhovavá* (FB.), azaz 'vándorló paduc' elnevezését. A *Schwallfisch* (FB.; 1884: ua. [BrehmsT. 8/2: 298]) társnevét eredetileg a fecske régi *schwalm*, kfn. *swalwe*, ófn. *swalawa*, alném. *svala* (DWb.G. 15: 2182) névével alkothatták, és a fecskéknek a paduc tavaszi ivásával egyidejű érkezésével függ össze. Korábban sokfelé ismerték ném. *Schäper* (1793: ua. 'Cyprinus nasus' [Allg.Pol-Lex. 1: 1365], 1860: *Schnäper* [Univ.Lex. 9: 336]), *Spehlung* (FB.; 1884: *Spehling* [BrehmsT. 8/2: 298]), *Eßling* (1884: ua. [uo.]), ném. *Eltze*, *Elze*, *Kummel*, *Speuzer*, *Swina*, *Zuppe* (FB.), *Reckenzahn* (uo.; 1884: *Rachenzahn* [BrehmsT. 8/2: 298]), *Sunnta* (FB.; 1884: *Sunter* [BrehmsT. 8/2: 298], 1909: ua. [Meyers 19: 208], *Speier* (FB.; 1853: ua. [Leiblein 123], 1884: ua. [BrehmsT. 8/2: 298], fr. *vilain* (1774: ua. [Müller 4: 394], 1798: ua. [Donndorff 739]), 1798: *chavanne meunier*, *garbatteau*, *garbatin* (uo.), *alonge*, *fera*, *hotu*, *seuffre*, *tunar*, *aucon*, *chiffe*, tör. *kababurun baligi*, holl. *sneep*, amerikai ang. *sneep*, *σύπης*, le. *swinka* (FB.), ol. *savetta* (uo.; 1774: ua. 'nasus' [Müller 4: 394], 1793: *savetta*, *sueta* [Allg.Pol-Lex. 1: 1365], 1798: ua. [Donndorff 739]), litv. *paprastasis skersasnikis*, tatár *гъпыи*, csuvas *хьпа хьпӕм* (W.) és holl. *neusvisch* (1793: *neusvijch* [Allg.Pol-Lex. 1: 1365]) nevein. A vogulban *bagton*, *bokton* (1793: uo.), a portugálban *boga-do-danúbio* (FB.), azaz 'dunaidurbincs' nevét jegyezték föl. Hasuszonyai szép pirosak, erre utal ném. *Redfish* és tör. *kýzylkanat* (uo.), azaz 'piroshal', illetve 'bíborszárny' elnevezése.

VOLGAI PADUC J. *Chondrostoma oxyrhynchum* (VN. 2634). A Kaszpi-tenger nyugati felének folyóiban honos. Testhossza 15–20 cm. Rajban élő faj, a talaj közelében tartózkodik.

Magyar neve az ang. *Volga undermouth* 'ua.' (VN. 2634) terminus tükörfordítása, a nevek a faj honosságára utalnak. Ottani neve az or. *мепскуї нодѣм* (uo.), ennek megfelelője a le. *świnka terska* (W.), ang. *tera undermouth*, *terek nase*, észt *tereki kõhrsuu* 'ua.' (FB.). Társneve az észtben az *alazani kõhrsuu* (uo.). Szintén élőhelye utal fi. *kaspiannokkasärki* (uo.), azaz 'Kaszpi-tengeri paduc' neve. Sajátos orra a névadási szemlélet háttére cs. *ostroretka ostronosá* (uo.), vagyis 'élesorrú paduc' nevének esetében. A hal fekete hashártyájára utal le. *świnka czarnobruszka*, *świnka czarnobrzucha* (W.), azaz 'feketehasú paduc' elnevezése.

SÖTÉTOLDALSÁVOS PADUC J. *Chondrostoma genei* (VN. 2632). Észak- és Közép-Olaszország, továbbá Dél-Franciaország folyóiban honos 15–20 cm-es rajhal.

Magyar nevének faji jelzőjét azért kapta, mert közvetlenül a kopoltyúfedők mögött sötét hosszanti sáv kezdődik, amely az oldalvonal felett húzódva a farokúszó felső lebenyének tövéig terjed. Társneve a *déleurópai paduc* (VN. 2632), ennek pontos megfelelője a faj ang. *South European nase* és dán *sydeuropeisk næsling* (FB.) elnevezése, az oroszban azonban *занадоевропейскіи нодѣм* (VN. 2632), azaz 'nyugateurópai paduc' a neve. Helytelen neve a szln. *primorska podust* (W.), azaz 'tengeri paduc', hiszen a sötétoldalsávós paduc édesvízi hal. A földrajzi néven kívül az alsó állású, ívelt, szarunemű szájára utal észt *Aadria kimarsuu* (FB.) elnevezése és a fi. *huulisärki* (uo.) neve is. A 'genovai' faji jelzőt kapta a lengyelben: *świnka genueńska* (uo.).

A latin szaknyelvi *Chondrostoma genei*, illetve a *Leuciscus genei* binóment a francia biológus, Charles Lucien Bonaparte adta a fajnak 1839-ben (Icon.It. 3: 24). Újabbban a *Protochondrostoma* nembe sorolták, ott az egyetlen faj. Az olaszban *lasca* (W.), a franciában *chondrostome soffie* (VN. 2632), a németben *Lau* (uo.) néven ismerik, ez utóbbi átkerült a cseh nyelvbe; vö. cs. *ostroretka lau* 'ua.' (FB.). Társneve ott a cs. *ostroretka italská* (uo.), azaz 'olasz paduc'. A fr. *chondrostome de Drôme* (VN. 2632) személyneves terminus, a *chondrostome de Rhône* (uo.) pedig földrajzi neves, a Rhône folyó középső szakaszán (mármásintáj) gyakori ez a hal.

SPANYOL PADUC J. *Chondrostoma polylepis* (VN. 2635). Az Ibériai-félsziget középső és nyugati vizeiben, durva hordalékú, gyors folyású folyók fenékén élő, 20–30 cm-es rajhal.

Korábban tartozott a *Chondrostoma* nembe, mára átsorolták a *Pseudochondrostoma* genusba. Mivel a faj spanyolországi folyókban él, a *spanyol* népnemes faji jelzőt kapta. A magyar név pontos megfelelője az or. *успанскіи нодѣм* (VN. 2635), fi. *espanjannokkasärki* 'ua.' (FB.) terminus. Ugyanez volt a névadási szemlélet háttére, földrajzi névvel alkották a faj ol. *asca Iberica* (W.), ang. *Iberian nase*, ném. *iberischer Näsling*, le. *świnka iberyjska*, észt *Ibeeria kõrgassuu*, dán *iberisk næsling*, *ostroretka iberská* (FB.), azaz 'ibériai paduc' elnevezését, valamint ottani honossága miatt

az egyik folyóról a sp. *boga del Tajo* (W.) nevét. Élőhelyén port. *boga-de-boca-direita*, *boga-de-boca-recta* és sp. *boga de río* (FB.), azaz 'jobbcsájú durbincs', 'egyenesszájú durbincs', illetve 'folyami durbincs' néven ismerik.

FRANCIA PADUC J. *Chondrostoma toxostoma* (VN. 2636). Franciaország déli részén és Észak-Spanyolországban honos. Testhossza 15–20 cm, csapatokban él a mederfenék közelében.

Mivel élőhelye Dél- és Délnyugat-Franciaországtól, a Rhône, Loire, Garonne vízrendszereitől Észak-Spanyolországig, az Ebro folyó vidékéig terjed, magyar nevében a *francia* népnéves faji jelzőt kapta. Más nyelvi neveiben nincs hasonló, a faj honosságára általánosabban utalnak; vö. ang. *South-west European nase*, sv. *sydvästeuropeisk näsling* (W.), ném. *südwesteuropischer Näsling*, or. *юго-западный подуст* (VN. 2636), dán *sydvesteuropæisk næsling* (FB.), azaz 'Délnyugat-európai paduc'. Déli előfordulására utal cs. *ostroretka jižní* (uo.) neve is. Élőhelyén az egyik folyóról kapta földrajzi neves fr. *chondrostome de Rhône* (VN. 2636), vagyis 'Rhône-beli paduc' elnevezését.

Más jelzős nevei sajátos szájjára és orrára utalnak; vö. észt *harilik kraapsuu* (FB.), azaz 'közönséges kaparószájú', fi. *pikkunokkasärki* (uo.), vagyis 'kisorrú paduc', port. *boga-de-boca-curva* (uo.) azaz 'görbészájú durbincs', illetve cs. *ostroretka oblohavá*, le. *swinka podkowoustna* (uo.). Nagy a faj ismertsége, igen sok társneve mutat erre franciaországi és spanyolországi élőhelyén; vö. fr. *toxostome*, *ancon*, *barrouille*, *bassou*, *coulard*, *dard*, *libournette*, *pointu*, *sarse*, *soffie*, *souffi*, *souffio*, *suiffe*, sp. *loina*, *madrilla* (uo.). A fajt a korábbi taxonómiában a *Chondrostoma* nembe sorolták, *Chondrostoma toxostoma* név alatt, a *Parachondrostoma* arrigonist pedig az alfajának vélték. A francia paduc ma érvényes neve a latin szaknyelvi *Parachondrostoma toxostoma* binómen, ebben a generikus név olyan tulajdonságokra utal, amelyek hasonlítanak a *Chondrostoma* fajokéhoz, de hangsúlyozzák a két genus különbségét.

A **Pikófélék** 'Gasterosteidae' családjának tagjai az édesvizek és a tengerek lakói egyaránt, néhány fajt leszámítva az északi félgömbön, a Földközi-tengertől a sarkvidékig élnek. A víz sótartalma iránt csak egy faj érzékeny.

1897: *pikófélék* 'Gasterosteidae' (PallasLex. 16: 455I), 1922: *pikó félék* (RévaiLex. 15: 452), 1929: ua. (BrehmL. 13: 384), 1941: *Pikófélék* 'ua.' (UjIdLex. 19–20: 5099). Csontlemezekkel borított testű, tüskés uszonyú halak. A *pikó* (1887: ua. 'Gasterosteus' [HalK. 2: 820], 1894 ua. [PallasLex. 7: 840], 1900: ua. [uo. 18 / 2. pótk.: 444]; a népnyelvben Gyurkó 165: ua. | MTsz. 2: 141: ua. 'vágó durbincs') halmnév esetében a névadási szemlélet hátterét a csontos, tüskés uszonyok jelentik, hiszen nemcsak a hátúszójuk ilyen, ami nem ritka a halaknál, hanem a hasúszonyaik is. És minden bizonnyal a 'szűrőfegyver' jelentésű *pika* szóból származik a halmnév, a középkori *pika* (ang. *pike*, ném. *Pike*, *Spieß*, fr., port. *pique*) a hosszú lándzsák típusai közé tartozó szál-fegyver. A Pikóféléknek az első részén erős tüskékre bomló hátúszonyára utal a család legtöbb idegen nyelvi neve is; vö. ang. *Sticklebacks*, ném. *Stichlinge*, or. *Κοιλιουκοί*, fr. *Épinoches*, sp. *Espinosa*, ol. *Spinarelli*, le. *Ciernikowate*, cs. *Koljuškoviti*, fi. *Piikkikalat*, hol. *Stekelbaarzen*, tör. *Dikenlibalığiller*, blg. *Бодлувка* (W.). A latin szaknyelvi *Gasterosteidae* terminus a 'has, gyomor' jelentésű *gastér*, *gastrosz* és a gör. *osztéon* 'csont' szavakkal alkotott. Heckel és Kner (13: 36) a pikókat a Scomberoidae családba sorolták, a hasonlóságra már George Cuvier és Achille Valenciennes is rámutattak (Cuvier 4: 5).

TÜSKÉS PIKÓ J. *Gasterosteus aculeatus* (MoH. 155). Az egész északi félteke vizeiben honos. Édesvízben többnyire 5–8 cm, a tengerben 11 cm hosszú is lehet. Feje és teste pikkelyek nélküli.

1887: *tüskés pikó* 'Gasterosteus aculeatus' [HalK. 2: 820], 1905: *tüskés pikó* (TermTud.Közl. 433: 588), 1922: ua. (RévaiLex. 15: 452), 1929: *tüskés pikó* 'ua.' (BrehmL. 13: 384). A szaknyelvi *tüskés pikó* Herman Ottó névadása. A névben a *tüskés* faji jelző a csontos, szúrós uszonyaira utal, a hátúszonyán kívül a hasúszói szintén erős tüskékké alakultak. Szintén ez az alapja latin szaknyelvi *aculeatus* (< lat. *aculeus* 'tüske, tövis') faji jelzőjének. A latin szaknyelvi *Gasterosteus aculeatus* binómen Linnétől származik 1758-ból (Syst.Nat. 1: 295). A hal tüskességére, szúróságára utal ang. *prickley*, *prickly*, *pinfish*, *barnystickle*, *spannytickle*, *burnstickle*, orosz *Stechbüttel* (FB.; 1795: ua. [Allg.Pol-Lex. 4: 23], 1837: ua. [Gloger 77], 1869: ua. [Brehm 5: 535], 1884: ua. 'Gasterosteus aculeatus' [BrehmsT. 8/2: 82]), ném. nyelvjárási *Stachele*, *Stachel de Butz*, *Steckbedel*,

Steckbüdel, *Stecherling* (FB.; 1795: *Steckerling* [Allg.Pol-Lex. 4: 23], 1884: ua. [BrehmsT. 8/2: 82]), *Stickelstarpe* (1884: ua. [uo.]), *Stechert*, *Stecker* (FB.; 1884: *Stecher* 'ua.' [BrehmsT. 8/2: 82]), *Steckling* (FB.; 1795: *Stechling* [Allg.Pol-Lex. 4: 23]), fr. *épinart* (FB.; 1558: *epinarde* [Hist.An. 897]), *épinglet*, *épinuche* (FB.; 1558: *epinoche* [Hist.An. 897], 1604: ua. [Ges.Med. 762], 1792: *espinoche* 'Gasterosteus aculeatus' [Bechstein 706], 1829: *epinoche à queue nue & queue armée* 'Gasterosteus leiurus & trachurus' [Cuvier 5: 481], 1835: *gasterostée epinoche* Gast. Acul. [F.Sch. 153], 1842: *epinoche* 'ua.' [Selys-Longchamps 223]), sp. *espinós*, le. *ciernik*, sp. *espinocho*, *espinosillo*, *espinoso*, port. *espinhela* (FB.), ol. *spinarello* (uo.; 1788: *spinarella* [Nau 314]), sv. *storspigg* (FB.; 1795: *spigg*, *skitspigg* [Allg.Pol-Lex. 4: 23], 1835: *stora* [F.Sch. 153]), holl. *stekelbaars* (FB.; 1795: *stekelvifchje* [Allg.Pol-Lex. 4: 23], 1801: *stekeling* [Adelung 4: 367]) elnevezése, valamint összetételekkel a ném. *Stachelfisch* (EL.; 1670: *Stachelfisch* 'Pifciculus aculeatus' [Gesnerus red. 4: 160], 1795: ua. 'Gasterosteus aculeatus' [Allg.Pol-Lex. 4: 23], *Stachelbarfch* [uo. 24], 1853: *Stachelfisch* 'Gasterosteus leiurus' [Günther 29], 1884: ua., *Stachelbarsch*, *Stachelinsky* [BrehmsT. 8/2: 82]), *Stachelbauch*, *Stekelbars*, *Stekelstange*, tör. *dikence balğı*, port. *peixe-espinho* (FB.), vagyis 'fullánkhal, fullánkhas, fullánk sügér', illetve 'tövishal'.

A hal hátán három tüske található, ez az alapja *háromtűskés pikó* (VN. 4969) társnevének. Német szaknyelvi neve is *dreistacheliger Stichling* (uo.), azaz 'háromtűskés pikó', további pontos megfelelője a faj ang. *threespine stickleback*, *threespined stickleback* (FB.; 1795: *tree-spined stickleback* [Allg.Pol-Lex. 4: 23], 1901: *three-spined stickleback* 'Gasterosteus aculeatus' [FFG. 175]), or. *колюшка трехиглая*, ukr. *колючка триголкава*, fi. *kolmipiikki*, norv. *trepigget stingsild*, lett *trisadatu stagars*, litv. *trispigyle dygle* (FB.), dán *trepigget hundestejle* (uo.; 1795: *hundetikel* [Allg.Pol-Lex. 4: 23]), cs. *koljuška tříostná* (EL.), fr. *epinoche à trois pointes* (uo.), *épinuche à trois épines* (VN. 4969; 1795: *trois-épines* [Allg.Pol-Lex. 4: 23], 1839: *trois épines* [Gmelin 239]), holl. *driedoornige stekelbaars* (EL.; 1795: *driedoornige stekelbaars* [Allg.Pol-Lex. 4: 23]), fehérór. *колюшка трохиголкава*, blg. *триигла бодливка* (W.) jelzős elnevezése.

A 19. századi szakirodalom számos forrásában a *durbanacs* néven említik a tűskés pikót, 1830: *durbanacs* 'Gasterosteus' (Reisinger 21), 1852: *szálkás durbanacs* 'Stichling' (Peregriny 244), 1863: ua. (Heck. 216), 1865: ua. (Hunfalvy 735), 1868: ua. 'Gasterosteus aculeatus' (Kriesch 82), *tűskés durbanacs* 'ua.' (uo. 104), 1872: ua. (Math.Term.Tud.Közl. 10: 211), 1873: ua. (Term.Tud.Közl. 41: 40), 1874: 1874: *bőkös durbanacs* 'ua.' (Kreusz), 1876: *tűskés durbanacs* 'ua.' (Term.Tud.Közl. 83: 267). A *durbincs* 'Acerina' egyébként szintén igen szűrös, tűskés uszonyú kis hal. A két halfaj összecserélése vagy összetévesztése előfordul fordítottan is, azaz *pikó* az *Acerina cernua* (MTsz. 2: 141).

A hal hátán lévő szűrös, tűskés hátuszonyára ang. *stickleback* (FB.; 1686: ua. 'Piscis aculeatus seu pungitus' [Hist.Pisc. 25], 1788: ua. 'Gasterosteus bispinosus' [Nau 314]), *common stickleback* (FB.; 1901: ua. 'Gasterosteus aculeatus' [Ann.Rep. 486]), *saw-finned stickleback* (FB.), Kanadában ang. *prickly back*, *thornback*, *thorny back*, azaz 'tűskeshátú, fűrészusonyos tűskeshátú' elnevezése. Földrajzi nevekkkel jött létre ang. *Eastern stickleback*, *European stickleback*, *New York stickleback* (uo.) elnevezése. Kanadában ang. *barnystickle*, *branchy*, *cushy*, *doctor*, *spanicle*, *spanny*, további idegen nyelvi neve, illetve társneve az ang. *tiddler*, fr. *arselet*, *cordonnier*, *crève-valet*, *estancelin*, hv. *koljuška* (uo.), észt *harilik ogalik*, *ogalik* (uo.; 1795: *oggalick*, *oggaluuck* [Allg.Pol-Lex. 4: 24], szlk. *pichlavka siná*, gör. *αγκαθερό*, *σκυλόψαρο*, *σταυρίδι*, szln. *zet*, szerb *bodonja* és a ro. *ghidrin* (FB.). Portuáliában – szintén szűrössága miatt – a macska állatnévvel alkották *esgana-gata* (uo.) nevét, társneve a németben a *Rotzbarsch* (uo.; 1884: ua. [BrehmsT. 8/2: 82]), vagyis 'taknyos sügér'.

A tűskés pikó igen régről adatolható neve a ném. *Stichling* (FB.; 1557: *Stichling* [Fisbüch 31], 1558: ua. [Hist.An. 9], 1575: ua. [Fischb. 160], 1603: *Stichling*, *Sticherling* 'Spinachia' [Schwenckfeld 445], 1604: *fiichling* [Ges.Med. 700], 1613: *Stichling* [Aldrovandi 628], 1624: ua. [Icht.Nom. 11], 1670: ua. 'Pifciculus aculeatus' [Gesnerus red. 4: 160], 1697: ua. [BeerAnt. 28], 1754: ua. [Richter 907], 1757: *fiichling* [Estor 1: 941], 1774: *Stichling* [Müller 4: 247], 1782: *Stichlinge* [Rössig 2,1: 517], 1788: ua. [Hb.Nat. 3: 288], 1792: *gemeiner Stichling* 'Gasterosteus aculeatus' [Bechstein 706], 1795: *Stichling* [Allg.Pol-Lex. 4: 23], 1799: ua. (Hb.Nat. 6: 251), 1801: *Stechling*, *Stichling*, *Stecherling* [Adelung 4: 367], 1815: *Stichling* [Hb.Nat. 9: 254], 1830 ua. [uo. 12: 220], 1833: ua. [Bujack 358], 1839: *gemeiner Stichling* [Gmelin 239], 1853: ua. [Leiblein 116], 1855: ua. [Top. Herz. 1: 14], 1858: *Stichling* [Heckel-Kner 38], 1863: ua. [Univ.-Lex. 16: 818], 1884: ua. [BrehmsT. 8/2: 82], 1909: *gemeiner Stichling* 'ua.' [Meyers 19: 20]). A pikó német elnevezése jövevényszóként

megvan más nyelvben is, mégpedig régi átvételként; vö. norv. *stikling* (FB.; 1795: ua. [Allg.Pol-Lex. 4: 23]), dán *stikling* (1795: ua.).

A ném. *scharf* 'éles' melléknévvel és a délnémet területen igen kedvelt *-ing* kicsinyítővel alkotott régi neve a pikónak a *Scharfling* (1603: ua. 'Spinachia' [Schwenckfeld 445], 1670: *Scharpling* 'Pifciculus aculeatus / spinachia' [Gesnerus red. 4: 160], 1795: *Scharfling* 'Gasterosteus aculeatus' [Allg.Pol-Lex. 4: 23]). A faj további régi neve a fr. *rouget* 1604: ua. (Ges.Med. 306), holl. *gewone soort* (1858: Schlegel 2: 131), dán *bugfukling*, *bugbeenling* (1795: Allg.Pol-Lex. 4: 23), norv. *lille tindoure* és *hundstigle* 1795: ua.). 'Nagy pikó' a jelentése ném. *großer Stichling* (FB. 1835: *grosser Stichling* [F.Sch. 153]), or. *большая колюшка* (VN. 4969) nevének.

NYURGA PIKÓ J. *Spinachia spinachia* (VN. 10604). Európa tengerparti vizeiben, az Északi-foktól a Vizcayai-öbölhöz. 14–20 cm-es a testhossza.

1929: *nyurga pikók* 'Spinachia' (BrehmL. 13: 387). Magyar nevét nyúlánk, karcsú testéről kapta, amely rendkívül vékony és hosszúkas. A *csőrös pikó* (VN. 10604; 1929: ua. 'Spinachia vulgaris' [uo.]) társneve a hosszú orr végén lévő szájra utal. Kizárólag sós vízben él, a nyurga pikó társneve korábban az élőhelyén alapuló *tengeri pikó* (VN. 10604; 1905: ua. 'Gasterosteus spinacia' [BrehmK. 8: 168], 1925: ua. [RévaiLex. 18: 151]) terminus volt. Pontos megfelelője a faj ang. *sea stickleback*, or. *морская колюшка* (VN. 10604), ném. *Meerstichling* (uo.; 1575: *Meerftichling* [Fischb. 62], 1841: ua. 'Gasrrosteus spinachia' [Top.Herz. 14]) neve, illetve a ném. *Seestichling* (FB.; 1774: *Seeftichling* [Müller 4: 253], 1794: ua. [Siemssen 39], 1795: *grosse Seeftichling* [Allg. Pol-Lex. 4: 24], 1869: *Seeftichling* 'Gasterosteus spinachia, Spinachia vulgaris' [Brehm 5: 535], 1884: *Seestichling* 'Gasterosteus spinachia' [BrehmsT. 8/2: 82], 1909: ua. [Meyers 18: 274]) hasonló neve, a faj élőhelyére utal. A név további megfelelője a faj ol. *spinarello di mare* (W.), fr. *épineche de mer*, port. *eagana-gata-marinha*, lett *jūrasstagsars*, litv. *jūrine dygle* (FB.), holl. *zeestekelbaars* (uo.; 1795: *zeeftekelbaars* [Allg.Pol-Lex. 4: 24]) elnevezése.

A hátuszony előtt 15 tüske emelkedik ki a hátából, erre számos idegen nyelvi neve is utal; vö. ang. *fifteen-spined* (W.), *fifteen-spine stickleback*, *fifteenspined stickleback* (FB.; 1795: *fifteen spined stickleback* [Allg.Pol-Lex. 4: 24], 1901: *fifteen-spined stickleback* 'Gasterosteus spinacchia' [FFG. 175]), valamint ném. *fünfzehnstachliger stichling* (FB.; 1863: *fünfzehnstachliger Seestichling* 'ua.' [Siebold 70]), or. *пятнадцатыйглая колюшка* (VN. 10604) és fr. *quinze-épines* (uo.; 1795: ua. [Allg.Pol-Lex. 4: 24]). A tüskés uszonyokon alapul sp. *espinacia* (W.), le. *pocierniec* (FB.), or. *длиннорылая колюшка* (VN. 10604), ném. *Dornfisch* (uo.; 1774: *Dornfisch* 'Gasterosteus spinacia' [Müller 4: 254], 1795: ua. [Allg.Pol-Lex. 4: 24], 1835: *Dornfisch* 'ua.' [F.Sch. 163]), azaz 'tövishal' elnevezése. Szintén szűrősságára utal régi ném. *Stachelfisch* és *Stachelbarsch* (1603: *StachelFifch* 'Spinachia' [Schwenckfeld 445], 1604: *stachelfifch* [Ges.Med. 8], 1670: *Stachelfifch* 'Pifciculus aculeatus / spinachia' [Gesnerus red. 4: 160], 1765: *Stachel-Fifch* [Icht.Bor. 30], 1774: *Seestachelbarsch* 'Gasterosteus spinachia' [Müller 4: 254]) vagyis 'fullánkhal, fullánksüger, tengeri fullánksüger' neve.

Előszóval tartózkodik a tengeri moszattal és a tengeri füvel benőtt területeken, ahol akár 10 m mélységig is lemegy, az ilyen helyekről kapta a hínár főnév megfelelőjével alkotott sv. *tångspigg*, norv. *tangstikling* (FB.) és dán *tangsharre* (uo.; 1795: *tangfnarre* [Allg.Pol-Lex. 4: 24]) nevét. A Gasterosteidae család legnagyobb testű faja, ezért kapta a *nagy* jelző megfelelőjével norv. *store tindoure* (1795: ua. [uo.]) nevét. A farokszár teljesen páncélozott, ezért viszonylag merev, erről kaphatta észt *raudkiisk* (FB.) nevét a *vas* előtaggal. A fi. *vaskikala* (uo.) neve színére utal, 'sárgarézhál' a jelentése, dán *vejrfish* (uo.) nevéé pedig 'időjárásal'. A fajt Linné eredetileg a Gasterosteus nemzetséghez, később, 1816-ban Cuvier az önálló Spinachia nemzetségbe sorolta. Linné 1758-ban a *Gasterosteus spinachia* binóment adta a fajnak (Syst.Nat. 1: 296). A *spinachia* faji jelző, illetve később nemi név a lat. *spine* 'tüske' szóból származik.

LAPOSHASÚ PIKÓ J. *Pungitius platygaster* (VN. 9626). A Fekete-, Azovi- és Kaszpi-tenger brakkvizeiben, az Aral-tóban és a Dunában honos. Testhossza 4–6 cm, nincsenek rajta pikkelyek.

1929: ua. (BrehmL. 13: 385). A faji jelzőt a testének sajátos alakja miatt kapta, a nagy hasi rész elérheti a testhossz közel egynegyedét is (a nagyon hasonló *Pungitius pungitius* fajnál ez legfeljebb 14–16%). Társneve a *pajzsoshasú pikó* (VN. 9626). A *Pungitius pungitius* fajtól való

megkülönböztetés céljából a *Pungitius platygaster* különböző jelzőket (*déli, kis*) kapott; vö. ném. *südlicher neunstachliger Stichling*, or. *малая южная колюшка, многоиглая южная колюшка, зеленая колюшка* (VN. 9626), blg. *malika bodlivka*, le. *cierniczek południowy*, ukr. *колючка південна, базатоголовова колючка мала, колючка мала південна* (W.), ang. *southern nine-spined stickleback, southern ninespine stickleback*, észt *lõuna-luukarits* 'ua.' (FB.).

A fajt Karl Kessler a 19. század közepén a a Kaspi-tóban és az Aral-tóban is gyűjtötte, ezekre az élőhelyekre utal ang. *Caspian ninespine stickleback*, illetve ang. *Aral ninespine stickleback* (W.), *Aral stickleback*, or. *аральская колюшка* és ném. *Aral-Stichling* (FB.) földrajzi neves elnevezése. Ugyancsak egyik honossági területe, Ukrajna neve az alapja ang. *Ukrainian stickleback*, fi. *ukrain-anpiikki*, dán *ukrainsk hundestejle*, sv. *ukrainsk småspigg* (uo.) nevének. A hal hátán 7–12, általában 8–9 szabadon álló, hátrafelé irányuló, mozgatható tüske van, szűrös hátuszonya az alapja ro. *mos-cu-ghimpi*, kirgiz *жазы курсак тикен канат*, tör. *uzundikence balığı* (uo.) és or. *южная девятиглая колюшка* (VN. 9626), azaz 'széles hasú tüskeszárny', 'hosszútüskés hal', illetve 'déli kilenctüskés pikó' neve. Különösen nagy mennyiségben népesíti be a Duna-delta vizeit, számos társneve használatos a románban; vö. ro. *ghelciu, osar, pâlămidă de baltă, sbors* (uo.). A ma szinonim *Gasterosteus platygaster* binóment Karl Kessler adta a fajnak 1859-ben (Bull.Soc. 32/3: 202).

KILENCTÜSKÉS PIKÓ *J. Pungitius pungitius* (VN. 9627). Az északi félteke belvizeiben és part menti vizeiben honos. Pikkely nélküli teste 5–7 cm hosszú.

Magyar nevében a faji jelző alapja az, hogy a hal hátán általában kilenc tüske található. Erre utal számos európai nyelvi neve is; vö. sp. *espinoso de nueve espinas*, ol. *spinarello a nove spine*, ukr. *колючка дев'ятиголова*, fehéror. *колюшка девятиголова*, ang. *nine-spined stickleback* (W.), or. *девятиглая колюшка* (uo.; 1795: *koliufchka* [Allg.Pol-Lex. 4: 23]), ném. *neunstachliger Stichling*, fr. *épineche à neuf épines*, lett. *devinadatu stagars*, litv. *devynspygyle dygyle*, dán *nipigget hundestejle*, norv. *nipigget stingsild* (FB.). Vannak azonban 10–12 tüskés példányok is, ezért kaphatta kanadai ang. *ten-spine stickleback, ten-spined stikleback* (uo.; 1686: *stickleback* 'Piscis aculeatus seu pungitus' [Hist.Pisc. 25], 1795: *ten-spined stickleback* [Allg.Pol-Lex. 4: 24]), fr. *épineche à dix épines* (VN. 9627), fi. *kymmenpiikki* (FB.), holl. *tiendoornige stekelbaars* (uo.; 1795: *tiendoornige fikelbaars* [Allg.Pol-Lex. 4: 24]) nevét, itt a faji jelzők ugyanis tíz tüskére utalnak.

Apró hal, erre utal *törpepikó* (VN. 9627; 1905: *törpe pikó* [Term.Tud.Közl. 433: 588], 1925: ua. 'Gasterosteus pungitius' [uo. 815: 25], 1929: ua. 'Pygosteus pungitus' [BrehmL. 13: 386]) társneve, amely a faj ném. *Zwergstichling* (FB.; 1774: *Zwergftichling* 'Gasterosteus spinarella' [Müller 4: 255]) nevének a tükörfordítása. Hasonneve az *apró pikó* (VN. 9627). A tüskés pikótól való megkülönböztetés céljából kapta fr. *petite épineche* (uo.; 1829: *petite épineche d'Europe à neuf épines* [Cuvier 5: 506], 1842: *epinochette* 'Gasterosteus pungitius' [Selys-Longchamps 224]), sv. *lilla spigg* (1835: ua. [F.Sch. 159]), ang. *tiny burnstickle*, norv. *småstikling*, sv. *småspigg*, tör. *kücükdikence balığı* (FB.), ném. *kleiner Stichling* (uo.; 1837: ua. 'Gasterosteus pungitius' [Bujack 359], 1863: ua. [Siebold 72]), illetve *kleiner Seestichling* (1774: *Seestichling* 'Gasterosteus pungitius' [Müller 4: 253], 1782: ua. [Bloch 3: 82], 1795: *kleiner Seestichling* [Allg.Pol-Lex. 4: 24], 1835: *kleiner Seestichling* 'ua.' [F.Sch. 159]) neveiben a 'kis' faji jelzőt is.

Említették a magyarban korábban a *durbancs* névvel is, 1870: *szűrő durbancsot* (Term. 2/1: 68), 1872: *szűrő durbancs* 'Gasterosteus pungitius' (Term.Tud.Közl. 39: 429). A kilenctüskés pikó ma érvényes latin szaknyelvi neve a *Pungitius pungitius*, Linné 1758-ban eredetileg a *Gasterosteus pungitius* (Syst.Nat. 1: 491) binóment adta a fajnak. A lat. *Pungitius* nemi névnek, illetve eredetileg faji jelzőnek 'szűrös' a jelentése, szintén a tüskés hátuszonyra utal, sőt e faj hasúszóin is erős, fogazott tüskék vannak. Szintén szűrös uszonyaira utal sok idegen nyelvi neve is; vö. ném. *Stichelstange* (W.), *Stichbeutel* (FB.; 1795: *Stichbüttel* [Allg.Pol-Lex. 4: 24]), *Stichlinsky, Stichelbars*, észt *harilik luukarits* (FB.), dán *banstikle* (1686: *bansticle* 'Piscis aculeatus seu pungitus' [Hist.Pisc. 25]), fr. *épinechete* (uo.; 1835: *gastérostée épinechete* [F.Sch. 159], 1842: *épinechete* 'Gasterosteus pungitius' [Selys-Longchamps 224]), le. *cierniczek*, port. *espinho*, kanadai ang. *barnytickle, branstickle, spannistickle, spannystickle* (FB.), valamint *pinfish* (uo.), azaz 'tühal'.

HIVATKOZÁSOK

- Adelung = Johann C. Adelung: *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart*. Leipzig, 1793–1801.
- Aldrovandi = Ulyssis Aldrovandi ... *De piscibus libri V et De cetis lib. unus*. Bononiae, 1613.
- Allg.Pol.-Lex. = Philipp Andreas Nemnich: *Allgemeines Polyglotten-Lexicon der Natur-Geschichte*. Hamburg, 1793–1798.
- ÁM. = *Háromnyelvű fejtő állatnév műszótár*. Pest, 1846.
- Antipa = Grigore Antipa: *Fauna ichtiologică a româniei*. Bucuresti, 1909.
- Bálint = Bálint Sándor: *A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete*. Móra Ferenc Múzeum évk., 1974–1975.
- Bechtfeln = Johann M. Bechtfeln: *Kurzgefaßte gemeinnützige Thiergeschichte des In- und Auslandes*. Leipzig, 1792–.
- BeerAnt. = Johann Beer: *Antonius Römischer Triumvir*. Weissenfels, 1697.
- Bloch = Marcus Elieser Bloch: *Oeconomische Naturgeschichte der Fische Deutschlands*. Berlin, 1782–1795.
- Brehm = Alfred E. Brehm: *Illustrirtes Thierleben*. Hildburghausen, Leipzig, 1864–1876. 4. Aufl. 1911–1920.
- BrehmK. = Brehm Alfréd: *Az állatok világa. 8. köt. Halak. A hazai viszonyokra alk.* Kohaut Rezső. Budapest, 1905.
- BrehmL. = Brehm Alfréd: *Az állatok világa. 14. köt. Halak. A hazai viszonyokra alk.* Leidenfrost Gyula. Budapest, 1930.
- BrehmsT. = Brehms Thierleben. *Allgemeine Kunde des Tierreichs*. Leipzig, 2. Aufl. 1876–1879; kol. Aufl. 1882–1884.
- BuchFisch. = Hildegard Von Bingen: *Das Buch von den Fischen*. Otto Müller Verlag, Salzburg, 1991.
- Bujack = Johann Gottlieb Bujack: *Naturgeschichte der höheren Thiere mit besonderer ...* Königsberg, 1837.
- Bull.Soc. = *Bulletin de la Société impériale des naturalistes de Moscou*. Moscou, 1829–1917.
- Chyzer = Chyzer Kornél: *Zemplénmegye halai*. Igló, 1882.
- Cuvier = Georges Cuvier – Achille Valenciennes: *Histoire naturelle des poissons*. Paris, 1828–1849.
- Dankó = Dankó Imre: *Bodrogközi halászműszótár*. A miskolci Herman Ottó Múzeum Évk. XI: 449–504. 1972.
- Dankovszky = Dankovszky Gregor: *Magyaricae linguae lexicon*. Poseni, 1833.
- DLR. = *Dictionarul limbii romane*. Bukarest, 1913–.
- Donndorff = *Zoologische beiträge zur XIII. Ausgabe des ... von Johann August Donndorff*. III. Leipzig, 1798.
- DWbG. = *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm*. 16 Bde. in 32 Teilbänden. Leipzig, 1854–1961.
- EL. = *Encyclopedia of life*. (A legnagyobb biológiai adatbázis) <http://www.eol.org>
- Estor = Johann Georg Estor: *Bürgerliche rechtsgelehrsamkeit der Teutschen*. Bd. 1. Marburg, 1757.
- FB. = *Fischbase. A global species database of fish species*. www.fishbase.org/search.php (hozzáférés: 2017. júl.).
- F.Sch. = *Die Fische in den Scheeren von Mörkö / beschrieben von C. U. Ekström*. Berlin, 1835.
- Ferianc = Oskár Ferianc: *Slovenské názvoslovie ryb Československej republiky ...* Turčiansky Svätý Martin, 1948.
- FFG. = Elliot, G. F. Scott et al.: *Fauna, flora & geology of the Clyde area*. Glasgow, 1901.
- Filb. = Gregor Mangolt: *Fijbüch von der Natur und Eigenschaft der Vifche*. Zürich, 1557.
- Fischb. = Conrad Gesner: *Fischbuch, das ist ein kurze, doch vollkommne Beschreibung aller Fischn ...* Zurich, 1575; Franckfurt am Meyn, 1598.
- Földr.Közl. = *Földrajzi Közlemények*. Budapest. 1873–1948. 1953 –.
- Ges.Med. = *Conradi Gesneri medici Tigurini Historiae animalium liber IV: qui est De piscium ...* Francofurti, 1604.
- Gesnerus red. = C. Gessner – C. Forer – G. Horst: *Gesnerus redivivus auctus & emendatus*. Vol. 4. Frankfurt a. M., 1670.
- Gloger = Constantin Wilhelm Lambert Gloger: *Schlesiens Wirbelthier-Fauna*. Breslau, 1833.
- Gmelin = Carl Christian Gmelin: *Gemeinnützige systematische Naturgeschichte der Fische*. Mannheim, 1839.
- Grossinger = Joanne Bapt. Grossinger: *Universa historia physica regni Hungariae*. Posenii et Comaromii, 1794–1797.
- DWb.G. = J. Grimm – W. Grimm: *Deutsches Wörterbuch*. Nachdruck, München, 1984.
- Günther = A. Günther: *Die Fische des Neckar*. Württembergische naturwissenschaftliche Jahreshäfte, IX. Stuttgart, 1853.
- Gyurkó = Gyurkó István: *Édesvízi halaink*. Bukarest, 1972.
- Hal. = *Halászat*. Budapest, 1932–.
- Halh. = Pintér Károly: *Halhatározó*. Budapest, 1989.
- HalK. = Herman Ottó: *A magyar halászat könyve I–II*. Budapest, 1887.
- Hb.Nat. = Johann Friedrich Blumenbach: *Handbuch der Naturgeschichte*. Göttingen–Wien, 1779–1832.
- Heck. = Jacob Heckel: *Magyarország halainak rendszeres átnézete*. (Magyar Orvosok és Természetvizsgálók VIII. nagygyűlésének évkönyve), 1863.
- Heckel-Kner = Jacob Heckel – Rudolf Kner: *Die Süßwasserfische der österreichischen Monarchie*. Leipzig, 1858.
- Hein. = Heineken: *Die freie Hansestadt Bremen und ihr Gebiet*. Bd. 1. 1830.

- Hist.An. = Conradi Gesneri ... *Historiae Animalium Liber IIII. qui est de Piscium [et] Aquatiliu* ... Zürich, 1558.
 Hist.Pisc. = Francis Willughby: *De Historia piscium libri quatuor* ... Oxford, 1686.
 Hohberg = Wolf Helmhard von Hohberg: *Georgica Curiosa. Bd. 2.* Nürnberg, 1682.
 Hunfalvy = Hunfalvy János: *A magyar birodalom. III.* Pest, 1865.
 Icht.Bor. = Johann Christoph Wulff: *Ichthyologia cum Amphibiis regni Borussici.* Regiomonti, 1765.
 Icht.Nom. = Stephanus Schonevelde: *Ichthyologia et Nomenclaturae animalium marinorum, fluviatilium* ... Hamburgi, 1624.
 Icon.It. = Icon.It. = Charles Lucien Bonaparte: *Iconografia della fauna italica per le quattro classi degli animali vertebrati.* Roma, 1832–1841.
 Jäckel = Andreas J. Jäckel: *Die Fische Bayerns.* Abhandlungen des zoologisch-mineralogischen Vereines in Regensburg. 9. 1864.
 Kovács = Kovács Antal: *A halászat szakszókincse a Felső-Szigetközben.* Budapest, 1987.
 Kreuz = Kreuz Krizosztom: *Győr megye és város egyetemes leírása.* Budapest, 1874.
 Kriesch = Kriesch János: *Halaink és haltenyésztésünk.* Pest, 1868.
 Leiblein = Valentin Leiblein: *Versuch einer Aufzählung der Fische des Main-Gebietes.* Correspondenz-Blatt des zoologisch-mineralogischen Vereines in Regensburg. Jahrgang VII. Regensburg, 1853.
 Leks.Rib. = V. Mihajlović – G. Vuković: *Srpskohrvatska leksika ribarstva.* Inst. za Lingvistiku. 3. Novi Sad, 1977.
 Machek = Václav Machek: *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského.* Praha, 1957.
 Math.Termtud.Közl. = *Mathematikai és Természettudományi Közlemények.* Pest, Budapest, 1861–1944.
 Meyers = *Meyers großes Konversations-Lexikon. Ein Nachschlagewerk des allgemeinen Wissens.* Leipzig, 1902–1908/1920.
 Miskolczi = Miskolczi Gáspár: *Egy jeles vadkert.* Lőcse, 1702.
 MoH. = Pintér Károly: *Magyarország halai.* Budapest, 1989.
 Müller = Philipp L. Statius Müller: *Des Ritters Carl von Linné (...) vollständiges Naturfyfitem ... 4. Fische.* Nürnberg, 1774.
 Nau = Bernhard S. von Nau: *Oekonomische Naturgeschichte der Fische in der Gegend um Mainz.* Mainz, 1787.
 Népr.Közl. = *Néprajzi Közlemények.* Adatközlő néprajzi folyóirat. Budapest, 1956–.
 Pap = Pap János: *Hüllők, kétélűek, halak.* Budapest, 1877.
 Peregriny = Peregriny Elek: *Természettörténet.* Buda, 1842.
 Prem.gimn. = *Premontrei katolikus főgimnázium.* Iskolai értesítő. Keszthely, 1904.
 Reichenbach = Anton Benedikt Reichenbach: *Die Fische: dargestellt in getreuen Abbildungen und mit ...* Leipzig, 1840.
 Reisinger = Joannes R. Reisinger: *Specimen ichthyologiae.* Buda, 1830.
 REWb. = Max Vasmer: *Russisches etymologisches Wörterbuch.* Heidelberg, 1955.
 RF. = Irmgard Leder: *Russische Fischnamen.* Wiebaden, 1971.
 Richter = Johann Gottfried Richter: *Ichthyotheologie, oder: Vernunft- und Schriftmäßiger Versuch...* Leipzig, 1754.
 RK. = Márton–Péntek–Vöde: *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai.* Bukarest, 1977.
 Rössig = Carl Gottlob: *Versuch einer pragmatischen Geschichte der Ökonomie...* Bd. 2,1. Leipzig, 1782.
 Schlegel = Hermann Schlegel: *Handleiding tot de beoefening der dierkunde.* Breda, 1857–1858.
 Schwenckfeld = Caspar Schwenckfeld: *Therio-Tropheum Silefiae: in quo animalium ...* Lignicii [Liegnitz], 1603.
 Selys-Longchamps = Michel-Edmond baron de Selys-Longchamps: *Faune Belge.* Liège, 1842.
 Siebold = Carl Theodor von Siebold: *Die Süßwasserfische von Mitteleuropa.* Leipzig, 1863.
 Siemssen = Adolph Christian Siemssen: *Die Fische Meklenburgs.* Rostock und Leipzig, 1794.
 SNPol. = Erazm Majewski: *Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich.* I–II. Warszawa, 1889–1894.
 Syst.Nat. = Caroli Linnaei...*Systema naturae per regna tria naturae: secundum classes, ordines ...* Holmiae, 1758–1759.
 Term. = *A Természet.* Budapest, 1897–. *Természet.* Budapest, 1868–1878.
 Term.Hist. = Földi János: *Természeti história.* Pozson, 1801.
 Term.Tud.Közl. = *Természettudományi Közöny.* Budapest, 1869–1944.
 Top.Herz. = Johannes von Schröder: *Topographie der Herzogthums Holftein.* Oldenburg, 1841.
 UESkr. = Hadrovics Lajos: *Ungarische Elemente im Serbokroatischen.* Budapest, 1985.
 UjId.Lex. = *Uj idők lexikona.* 1–24. kötet. Budapest, 1936–1942.
 Unger = Unger Emil: *Magyar édesvízi halhatározó.* Budapest, 1919.
 Univ.Lex. = *Pierer's Universal-Lexikon der Vergangenheit und Gegenwart.* 4. Auflage. Altenburg, 1857–1865.
 VN. = Gozmány László: *Vocabularium nominum animalium Europae septem linguis red.* Budapest, 1979.
 W. = *Wikipedia, the free encyclopedia* (<http://...wikipedia.org>).
 ZSIPh. = *Zeitschrift für slavische Philologie.* Leipzig–Heidelberg 1924–.

Rác János